

sır karşıtı gösteriler yapıldı ve Kâsım bu ayaklanmayı komünistlerin de yardımıyla kanlı bir şekilde bastırdı. Bu olayda Musul'un bombalanması ve yüzlerce subayla askerin ölmesi Mısır'la ilişkilerin kopmasına yol açtı; Mısırlı diplomatlar sınır dışı edildi. Nâsır yanlıları üzerinde baskı uygulandı; pek çok kişi hayatını kaybetti. Bu arada Kâsım 24 Mart 1959'da Irak'ın Bağdat Pakti'nden çekildiğini açıkladı.

Kâsım'ın komünistlerle iş birliği uzun sürmedi ve 1959 yazından sonra önemli mevkiilerde bulunan komünistleri görevlerinden uzaklaştırıp partilerini kapattı. Ardından gittikçe sertleşen bir şekilde diktatörlüğe yöneldi. Mart 1961'de ülkenin kuzeyindeki Kürt halkı Molla Mustafa Barzânî'nin önderliğinde özerklik için ayaklandı ve Eylül 1961'de bölgede bağımsız bir Kürt devletinin kurulduğu açıklandı. Bunun üzerine Barzânî ile Kâsım yönetimi arasında silahlı çatışmalar başladı. Bu arada Kâsım, Haziran 1961'de Küveyt üzerinde hak iddia ettiyse de İngiltere ile Suudi Arabistan'ın karşı çıkmaları sebebiyle bir sonuç alamadı. Daha sonra Irak petrol şirketiyle de anlaşmazlığa düşen ve petrol imtiyaz alanlarının çoğunu millileştiren Abdülkerîm Kâsım iç ve dış politikalarındaki başarısızlıklarıyla ülkede ekonomik, askerî ve siyasî karışıklıkların çıkmasına sebep oldu ve 8 Şubat 1963 tarihinde Baas Partisi'nin desteğindeki askerlerin gerçekleştirdiği bir darbe ile devrilerle arkadaşlarıyla birlikte idam edildi; böylece beş yıl süren ve karışıklıklar içinde geçen iktidar dönemi sona ermiş oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

B. Vernier, *L'Irak d'aujourd'hui*, Paris 1963, s. 141-362; Abid Al-Marayati, *The Middle East Its Governments and Politics*, California 1972, s. 173-188; Mustafa Cemâl Merdân, *'Abdülkerîm Kâsım: el-Bidâye ve's-sukût*, Bağdad 1989; M. Farouk Sluglett - P. Sluglett, *Irak Since 1958*, London 1990, s. 48-63, 65-70, 74-76; D. Hiro, *Dictionary of Middle East*, London 1996, s. 264-265; U. Dann, "Kâsım", *EI²* (Fr.), IV, 747-748.

DAVUT DURSUN

KASIM AĞA

(ö. 1070/1660)

Osmanlı iç siyasetine de karışmış olan Hassa başmimarı.

Hayatı ve yaptığı binalar hakkında fazla bilgi yoktur. XVI. yüzyılın sonlarına doğru Mimar Sinan'ın yanında yetişen ustalar-dan biri olmalıdır. Sinan'ın ardından kla-

sik Osmanlı mimari geleneğini sürdüren Dâvud Ağa, Dalgıç Ahmed Ağa, Sedefkâr Mehmed Ağa silsilesinin XVII. yüzyılın ilk yarısındaki halkasını Mimar Kasım Ağa teşkil etmiştir. Bazı hayratı ile vakıflarının Arnavutluk'ta oluşu yanında Köprülüler ailesiyle yakın dostluğu onun Arnavutluk'tan geldiğini belli eder. Devşirme olduğu söylenmekteyse de 1050 (1640) yılına ait Defter-i Evkâf-ı Mimarbaşı Ağa'daki kayıtlardan öğrenildiğine göre babasının adının Ali oluşu en azından birinci kuşaktan devşirme olmadığını gösterir. Aynı kaynakta Sinan isminde bir kardeşiyle evkafına mütevellî yaptığı Hasan Çelebi adında bir yeğeni bulunduğu da kayıtlıdır.

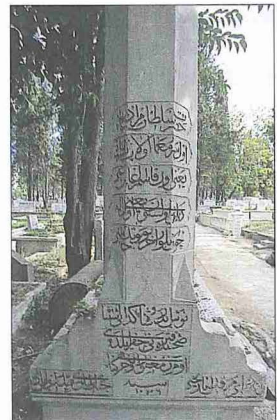
Kasım Ağa'nın hayatı, Sultan İbrâhim ve IV. Mehmed döneminin karışıklıkları içinde iniş ve çıkışlar göstermektedir. Sultan İbrâhim'in sadrazamı ve kendisi gibi Arnavut asıllı olan Kemankeş Mustafa Paşa'nın yakını olan Kasım Ağa, bu vezirin 1054'te (1644) idam edilmesi sırasında onun diğer yakın dostlarıyla birlikte hapsedildi, mimarbaşılıktan uzaklaştırıldığı gibi mallarına da el konuldu, yerine Meremmetçi Mustafa Ağa getirildi. Hatta Kemankeş Mustafa Paşa'nın yakın dostu olması sebebiyle idamı düşünülmüşken yakınlarından olup Cinci Hoca diye tanınan padişah hocası Hüseyin Efendi'nin ricasıyla idamdan kurtuldu ve 1054 Cemâziyelâhinde (Ağustos 1644) Gelibolu'ya sürgün edildi. Kısa bir müddet sonra yine Cinci Hoca'nın aracılığı ile affa uğrayıp İstanbul'a döndü, evinde herkesten uzak yaşamaya başladı. Bu sırada Sultan İbrâhim, Hassa mimarı Mustafa Ağa'dan evvelce Üsküdar Sarayı'nda Mimar Kasım'ın yaptığı ahırın bir benzerini yapmasını istemiş, 1054 Ramazanında (Kasım 1644) tamamlanan binaya 10.500 kuruş sarfedildiği öğrenilince Kasım Ağa'nın daha önce inşa ettiği büyük ahırların 3050 kuruşla mal olduğu anlaşılmış, bunun üzerine Kasım Ağa tekrar mimarlığa getirilmiştir (1055/1645).

Mimar Kasım Ağa, Vâlide Kösem Sultan'ın kethüdâsı Arslan Ağa öldüğünde ondan kethüdâlığını istemiş, ancak bu talebi kabul edilmemişti. Kösem Sultan'ın ölümünden iki ay kadar sonra 1061 Zilkadesi (Ekim 1651) başlarında Turhan Sultan'ın kethüdâsı azledildiğinde Dârüssaâde ağasının iradesiyle vâlide kethüdâlığına getirildi. Fakat Turhan Sultan'a sadrazamlık için Köprülü Mehmed Paşa'yı tavsiye etmesi Gürcü Mehmed Paşa ta-

rafından öğrenilince Köprülü Köstendil'e sürüldü, Kasım Ağa da kethüdâlıktan uzaklaştırılarak malları müsâdere edildi ve Yedikulehisarı'ndaki Kanlıkuyu Zindanı'na atıldı. Bir müddet sonra ailesinin barınması için evi geri verildiyse de kendisi Kıbrıs'a sürgün edildi. Çağdaş Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre bir vesileyle affa uğrayarak İstanbul'a döndü, Üsküdar'da Sadrazam Süleyman Paşa'nın konağında kaldı. Bu arada yine siyasetle uğraşmaya başladı ve sonunda hemşehrisi Köprülü'nün sadrazamlığa getirilmesi gerektiğini Turhan Sultan'a kabul ettirdi.

Vefatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmayan Kasım Ağa'nın kabrinin Karacaahmet'te Miskinler Tekkesi caddesiyle Şehitlik Mescidi civarında olduğu ve mezar taşında "sermi'mâr-ı Hazret-i Şehriyârî Kasım Ağa bin Ali, vefat tarihi 1036" (1627) yazıldığı bilinmektedir (Behcetî, s. 35). Mezar 1957'de çevrede yapılan yol çalışmaları sırasında yerinden sökülerek Fâtih Camii hazinesine taşınmışken 1959'da yeniden Karacaahmet Mezarlığı'na getirilmiştir. Bir lahit ve iki şâhideden oluşan kabir, mezarlığın Kadıköy'e inen caddeye açılan Karacaahmet Türbesi'ne yakın girişinin iç tarafında yirmi adım kadar ileride sol yandadır. Kasım Ağa'nın, mezar taşında verilen tarihten çok daha sonraları vefat ettiği bilindiğine göre bu tarih yanlıştır. Ancak mimarın sağlığında mezarını hazırlattığı ve üzerine kabrin yapıldığı tarihin yazıldığı ileri sürülmektedir. Ayrıca aynı tarihlerde yaşamış Kasım adında iki Hassa mimarının olduğu şeklinde bir ihtimal varsa da buna inanmak çok zordur.

Kasım Ağa'nın Berat yakınında Temurince köyünde cami, imaret, han ve çeşmelerden meydana gelen külliyesinden başka Berat'ta 1054'te (1645) kitâbesi

Kasım Ağa'nın Karacaahmet Mezarlığı'ndaki mezar taşı - Üsküdar / İstanbul

Evliya Çelebi tarafından nakledilen bir çeşme yaptırmayı, yine Arnavutluk'ta İşbad denilen yerde evkafına ait arazi bulunması, ayrıca 1048'de (1638) Berat'taki arazisinin kaydının görülmesi bölge ile yakından ilgisini gösterir. Bunların yanında Batı Trakya'da Gümülcine yakınında bir köprüsü olduğu belgelerden öğrenildiği gibi İstanbul içinde Aksaray ile Şehzadebaşı arasında bir medrese vakfettiği de bilinmektedir. Ankaravî Medresesi ile Hoşkadem Mescidi civarında yer aldığı anlaşılan ve bugün bölgedeki Mimarbaşı sokağının yerinde veya yakınında bulunması gereken medrese XIX. yüzyılın sonlarında veya XX. yüzyılın başlarında büyük yangınlarda ortadan kalkmıştır. Mübahat Kütükoğlu tarafından yayımlanan bir belgede, medresenin çok harap durumda ve on iki odadan oluşan bir bina ibaret bulunduğu, havasız ve güneş almaz bir yerde olduğundan rutubet içinde kaldığı, tamiri imkânsız ve öğrenci barındırılmasına uygun görülmediği kaydedilmiştir.

Mimar Kasım Ağa'nın görevde kaldığı süre içinde yaptığı binalara dair açık bilgi yoktur. İkinci tayinine imkân hazırlayan ahırlar ise bugün ortada olmadığı gibi önemli bir eser de sayılmazlar. Fakat Kasım Ağa'nın mimarbaşılığı süresince pek çok bina inşa edildiğinden bunların hepsinde olmasa bile bir kısmının yapımında veya projelendirilmesinde hizmeti olmalıdır. Ayrıca kendi vakıflarından olan Arnavutluk'taki külliyesinin ve Berat'taki çeşmeleri, hamamı, Garmış köyündeki külliyesiyle Gümülcine yakınındaki köprüünün mimarı muhakkak ki kendisidir. Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa'nın İstanbul Karagümrük'te kiliseden çevirdiği Odalar Camii ile Karaköy'deki küçük caminin yapımında da bir payı olmalıdır. Yine aynı paşanın Çarşıkapı'daki istimplâk edilerek kabriyle birlikte ortadan kaldırılan medresesinin de onun eseri olması muhtemeldir.

Kasım Ağa'nın mimarbaşılığı döneminde inşa edildiği bilinen Türk sanatı baki-

mından değerli iki eser Topkapı Sarayı sınırları içinde yer alan Revan ve Bağdat köşkleridir. Gerek mimarileri gerek iç süslemeleri bakımından Türk sanatının birer şaheseri olan bu yapıların saray sınırları dahilinde bulunmasından dolayı Hassa başmimarıyla yakın bağlantıları olması gerekir. Yine saray sınırları içinde deniz kıyısında yer alan, esasında II. Bayezid döneminde yapılmış olmakla beraber Sultan İbrahim zamanında büyük ölçüde değişikliği uğrayarak restorasyonu gerçekleştirilen Sepetçiler Kasrı ile bu yıllarda inşa edildikleri bilinen Üsküdar'da Kösem Sultan adına yapılmış Çini Cami ile onun evkafından olan Büyük Vâlide Hanı, Cinci Hoca'nın Safranbolu'daki hanı, hamamı ve İstanbul'daki sarayı, Kemankeş Mustafa Paşa'nın Doğu Anadolu'daki hayratı ve daha pek çok eser onun zamanında inşa edilmiştir. I. Mustafa 1639'da öldüğünde o tarihe kadar yağhâne olarak kullanılan Ayasofya'nın vaftizhânesi de Kasım Ağa tarafından türbe haline getirilmiş olmalıdır. Klasik üslûpta güzel bir Osmanlı eseri olan Babaeski Köprüsü ona yakıştırılırsa da bu görüşü destekleyecek bir dayanak yoktur. Kasım Ağa'nın hangi tarihlerde Hassa başmimarı olduğu da kesin olarak anlaşılamamaktadır. Bu makamdaki mimarlara dair Şerafettin Turan'ın düzenlediği listede 1036 (1627) ve 1043'te (1633-34) Mimarbaşı Mustafa Ağa, 1062'de (1652) Ahmed Ağa gösterilmektedir. Kasım Ağa'nın bunların arasında görevden azledilip sonra tekrar aynı makama iade edildiğini düşünmek gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 695; Naimâ, *Târih*, V, tür.yer.; *Sicill-i Osmânî*, IV, 49; E. Kühnel, "Khodja Qasim", *Kunstlerlexikon* (ed. U. Thieme – F. Becker), Leipzig 1927, XX, 248; *Amasya Tarihi*, IV, 82; Ahmet Refik [Altınay], *Türk Mimarları*, İstanbul 1932, s. 34-48, 70-72; Danişmend, *Kronoloji*, III, 1950; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 414-416; L. A. Mayer, *Islamic Architects and Their Works*, Genève 1956, s. 114; Candan Sökhân, *Mimar Kasım Ağa* (lisans tezi, 1966), İÜ Ed. Fak. Tarih bl.; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 171-173; Behcetî, *Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdar*, s. 35; Mübahat S. Kütükoğlu, *1869'da Faal İstanbul Medreseleri*, İstanbul 1977, s. 85; a.mlf., "Dârü'l-hilâfeti'l-'aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İTED*, VIII/1-2 (1978), s. 81; M. Orhan Bayrak, *İstanbul'da Gümülcine Meşhur Adamlar (1453-1978)*, İstanbul 1979, s. 229; F. Babinger, "Quellen zur Osmanischen Kunstlergeschichte", *JAK*, I (1924), s. 31-41; a.mlf., "Kasım Ağa",

El'İ (İng.), IV, 798; A. Kemalettin, "Mimar Koca Kasım Ali", *Mimar: Ayık Yapı Sanatı, Şehircilik ve Tezini Sanatlar Mecmuası*, IV, İstanbul 1934, s. 147-150; Necmeddin Emre, "Türk Mimarları", *Arkitekt*, VII/1, İstanbul 1937, s. 11; Zârif Orgun, "Hassa Mimarları", a.e., VIII/12 (1938), s. 337; Şerafettin Turan, "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları", *TAD*, I (1964), s. 157-202; Semavi Eyice, "Mimar Kasım Hakkında", *TTK Belleten*, XLIII/172 (1979), s. 767-808; *Kâmûsü'l-'a'lâm*, III, 1729; İsmet Parmaksızoğlu, "Kasım Ağa", *İA*, VI, 379-380; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Kasım Ağa, Mimarbaşı", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 17-18.

SEMÂVİ EYİCE

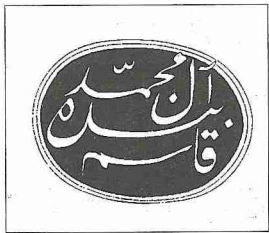
KÂSİM b. ASBAĞ

(قاسم بن أصبغ)

Ebû Muhammed Kâsım b. Asbağ
b. Muhammed el-Kurtubî el-Beyyânî
(ö. 340/951)

Hadis, fıkıh, dil
ve neseb âlimi, tarihçi.

20 Zilhicce 244'te (29 Mart 859) Kurtuba'nın (Cordoba) Beyyâne köyünde dünyaya geldi. 246 veya 247'de (861) doğduğu da ileri sürülmüştür. Emevî Hükümdarı I. Velîd'in âzatlısı olan dördüncü dedesi Atâ fetihler sırasında bu bölgeye yerleşmiştir. Tahsiline Kurtuba'da başlayan Kâsım b. Asbağ Kurtuba müftüsü Asbağ b. Halîl, Baki b. Mahled, Muhammed b. Abdüsselâm el-Huşenî, İbn Vaddâh gibi âlimlerden faydalandı. 274'te (887) öğrenimini ilerletmek için seyahate çıkıp Mekke'de Muhammed b. İsmâil es-Sâîğ; Bağdat'ta Ebû Kılâbe er-Rekâşî, birçok eserini bizzat kendisinden dinleyip istinsah ettiği İbn Kuteybe, *et-Târihu'l-kebir* (*Târîhu ruvâti'l-hadis*) adlı eserini bizzat kendisinden yazdığı İbn Ebû Hayseme; Küfe'de İbrahim b. Abdullah el-Kassâr, İbn Ebû'd-Dünyâ; Kahire'de Mikdâm b. Dâvûd; Kayrevan'da Ahmed b. Yezid el-Muallim gibi âlimlerden faydalandı. Doğu'da tahsilini tamamladıktan sonra memleketine dönen Kâsım b. Asbağ, bazı hadis kitapları ile birlikte İbn Ebû Hayseme'nin *et-Târihu'l-kebir*'ini, İbn Kuteybe'nin *el-Ma'ârif*, *Edebü'l-kâtib*, *Ğaribü'l-Kur'ân*, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân* gibi eserlerini ilk defa ülkesine götürdüğü için Endülüs fikir ve kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir. Doksan küsur yıllık ömründe birkaç nesil kendisinden istifade etmiş olup Halife III. Abdurrahman, oğlu II. Hakem ve torunu Kâsım b. Muhammed ile İbnü'l-Bâcî Abdullah b. Muhammed, Abdullah b. Herseme b. Zehvân, İbn Müferric, İbnü'l-Kütüyye, Muhammed b. Hâ-

Kasım Ağa'nın
mührü